

Sorsok, emberek, különös helyzetek...

Erkölcsei vétségek, családon belüli erőszak és egyéb furcsaságok a XIX. század első felének Morovicáján az Omorovitzai Ref. Eklésia presbiteri jegyzőkönyveinek tanúsága szerint

Arról már beszámoltam, hogy a XIX. század első felében az Omorovica Református Eklészia presbitériuma elé került ügyek közül melyek végződtek eklésziakövetéssel, illetve egyéb büntetésekkel.¹ Nem szóltam viszont még azokról az esetekről, amelyek egy részében a panaszosok elsősorban nem a megsértőik, a megbántóik büntetését, megszegyenyítését kívánták, hanem csak az egyháztanács segítségét kérték, hogy igazságukban, megszegyenyítésükben, megaláztatásukban az eklésziái gyűlés erkölcsi tekintélyével tisztázza őket, ártatlanságukban álljon melléjük, és ezáltal szolgáltasson számukra erkölcsi elégtételt, más részében pedig azt, hogy zátonyra futott, elviselhetetlenné vált házasságukból segítse őket kievezni, kikecmeregni, illetve (ha ez nem lehetséges, akkor) emberi létükben megmaradni.

Nyilvánvaló persze, hogy az itt bemutatásra kerülő esetek nem egészében, csak egy részletében – és az esetek számából jogosan föltételezhető, hogy csak egy elenyésző szegmensében – mutatják a XIX. század első fele Morovicájának társadalomképét. Viszont az is igaz, hogy sokszor a részletek a beszédesebbek. Mert ha megvizsgáljuk például a Kardos család esetét, ahol a szóbeszéd alapján após a menyével él, akkor azt kell megállapítanunk, hogy itt nemcsak egy élemedettebb korú férfi és egy fiatalasszony becsületébe gázolnak bele, hanem azt is, hogy egy nemrég szárba szökkenő házasság beérését próbálják lehetetlenné tenni, és fiút az apja ellen ingerelni.

1838. június 5-én „Kardos Mihály és fia Josef feleségével Torda Ilonával panaszt tevén affelől hogy Méhészkei Kis Janos felesége Torda Ilonát

¹ *Eklésziakövetés és egyéb büntetések Morovicán a XIX. század első felében.* Elhangzott Baján a Duna–Tisza közti nemzetiségek és népcsoportok hagyományai című VI. nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató tudományos konferencián 2005. július 13-án.

fertelmes motskos szavakkal minden ok nélkül uttza hoszszába motskolta, Ipával fertelmeskedőnek kialtotta sőt még olly fertelmes ejtésű szókkal is illette mellyek nem emberhez ha nem baromhoz illők voltak. Hogy pedig ezen sérelmes szavakat Kis Jánosné a nevezett Torda Ilonán valósággal az uttán megis tette arrol Lelkiesméretessen két jelen lévő Tanuk kik Kis Jánosné motskolódásinak füllel halott Tanui voltak itt az Ekklesiai Tanáts előtt vallást tettek. – Ezen motskos és ok nélküli betstelenítésével Kis Jánosné házassági egyenetlenséget okozott Torda Ilona és a férje Kardos Josef között sőt a menyibe Kardos Mihályrais tulajdon Menyével való fertelmeskedés tsuf béjégét akarván reá ütni, – egy egész Háznép békességét akarván fel forgatni, a fiút attya ellen, – edgy férjet felesége ellen fel ingerelni, és ezek közt a gyűlölségnek leg kegyetlenebb tüzét akarta fel lobbantani. – Ebből látni valo hogy Kis Jánosné olly bünt tselekedett, mellyért a leg keményebb büntetést érdemlette volna anyivalis inkább mivel Kis Jánosnének edgy egész Hét engedtetett Kardos Mihály ellen koholt, sőt még az Ekklesiái Gyűlésbe Levélbeis be adott motskos vádjának, és Kardos Mihályt valoba meg betstelenítő állításának bozonyítása végett Tanuk állíhatására. De ezen idő alatt is Tanukat Kis Jánosné sehonnan se tudván, ennél fogva Kis Jánosné a Hamis vádlás és rágalmazás undok bűnébe maradtattatott. De ami még jobban bűnössé tette Kis Jánosnét hogy t:i [=tudniillik] Kardos Mihályra fundamentom nélkül és tsak mende mondán épült és néhai megholt feleségétől hallott illyenforma szó után kente azon vádat allyet [=amelyet] valaha a maga férjét szerfelettis féltő néhai felesége mondhatott, de ammit Kis Jánosné senkivel benem bizonyíthatott, – ennél fogva illy alaptalan váddal betstelenítvén Kardos Mihályt, – és Torda Ilona is nem tsak férje előtt hm [=hanem] mindenek előtt tsuf hirbe, – edgy egész háznépet meg hasonlásba sőt olly veszedelembé hozni vakmerősködött, melynek ha ki vilagosodhatott volna a leg gyászosabb következési lettek volna, – ennél fogva Kis Jánosné mint Házassági szakadást okozó, – rágalmazó mások békességét meg háborító, – edgy Háznépet le gyalázo s meg betstelenítő – illy zavarodást szült rosz tettéért példás testi büntetésre ítéltetett méltónak. De az Ekklesiai Tanáts akarván ezen roszszat szebb és könyebb móddal meg orvosolni, – és Kis Jánost és feleségét is ez uttal a gyalázattal fel menteni, – a meg sértetett feleket atyai modon meg kérte, hogy mutassák meg igazi kténhez [= keresztyénhez] illő szereteteket, – szenyvedjék el a méltatlanul rajtok elkövetett betstelenséget, – ha Kis Jánosné eránt most türedelemmel, s kész meg engedéssel viseltnék kténi [= keresztyéni] szereteteknek Idvezitönk példája szerént szembetünő példáját adják ez nékik nem gyalázattyokra 's kissebbségekre hanem örökös ditsetetekre szolgál, – így mutathattyák m [= meg] hogy ök az ő ellenségeinek is megengedő szelid Jezusnak követői, – mind Isteni mind minden Jó Emberek előtt kedvességet nyernek, – az őket meg motskolt félnek pedig fejére

eleven szentet gyűjtenek. – Ezeket atyailag eleibek terjesztvén az Ekklesiai Tanács a meg sértetett feleknek – tellyes örömmel és nagy gyönyörűséggel tapasztalá az Ekklai [= eklézsiái] Tanács hogy a meg sértett felek engedellemre hajlottak. – Melynek következésébe meghatározatott hogy az alperes Kis Jánosné mind a külső mind belső Elöljárók jelenlétekbe a megsértetett felek szivességét megköszönvén, őket kövesse meg itt a Hej színén és fogadással kötelezze magát hogy ezután sem a kérdésbe lévő feleket sem másokat betsületekbe nem sérteget, – hanem ha ő más tol meg sértetik akárkitől a biroi elégtételt nem tulajdon nyelvével fogja elvégezni, – hanem oda fojamodik elégtételt keresni ahol azt törvény szerént gyakorolják – különben ha ezen atyai intését és eránta meg mutatott kegyes indulattját az Ekklesiai Tanácsnak, melly ötet most az érdemlett büntetés alol a meg sértetett felek meg egyezéséből felmentette, s ötet most a gyalázat alol felszabadította ’s meg kimélte, – ha mondom ezt az atyai szives gondoskodását ’s igyekezetét az Ekklesiai Tanácsnak el mellőzi, – vakmerőképpen semmibe hajtani s meg tagadni bátorodik, – soha többé az Ekklesiai Elöljáróságnak pártfogására számot nem tarthat – hm [= hanem] az Ekklesiai Tanács azt fogja vele végbe vinni valamit a leg szorossabb rende az igasságnak diktál.”

Az egyháztanács határozatának záró része annál is inkább indokolt, mivel Méhészkei Kis Jánosné magatartását ez évben már másodszor kellett elbírálni. Először (1838.) március 13-án került a tanács elé, amikor Miglintzi József fordult az egyháztanácshoz. „...sérelnes panassza ki halgattatott melybe panaszollya hogy Méhészkei Kis János felesége az ő feleségét nem tsak kurvának kiáltotta hm [= hanem] úttza hallatára azt kiáltotta hogy Miglintzi Josef felesége a maga Ipával Miglintzi Mihály törvénytelen életet él, – s Ipának valóságos kurvája mellyet míg be nem bizonyit Kis Jánosné, tehát ő addig feleségével nem fog edgyütt lakni és míg magát ki nem tisztíttya.”

Úgy látszik, Méhészkei Kis Jánosnének lételeme volt a mocskolódás, és senkit sem átalált hírbe hozni, de rokon természete lehetett Hallgató András feleségének, Földi Juditnak, sőt özv. Nagy Jánosné menyének, Lengyel Katalinnak is.

Hallgató András felesége, Földi Judit ellen 1838. március 13-án ketten is panaszt emeltek. Az egyik panaszos Bézi János felesége, Király Julis volt, aki előadta, hogy „Földi Judith ötet minden oknélkül g [= meg] verte ’s meg tépte”; a másik panaszos Hallgató János felesége, Király Judit volt, és azt panaszolta „hogy ötet Földi Judith feslett étellel nevezetessen az Ipával való törvénytelen étellel vádolta és így kurvának hiesztelte”.

Lengyel Katalin ellen ekkor (1838. március 13-án) még csak az anyósa, özv. Nagy Jánosné tett panaszt „nevezetessen hogy engedetlen, szófogadatlan, és néki semmibe szavát nem fogadja”. A bepanaszolt fiatalasszony meghallgatása során azt vallotta, hogy „a férjével való egyenetlenségnek s

viszszázkodásnak edgyedül a Napa az oka; mivel a fiját örökké arra ingerli, hogy ötet szidgya káromollya, ne szeresse sőt több izbe ingerlette fiát arra hogy ötet mint feleségét végképpen tsapja el és hejette tartson olyan kurvát aki ő hozzá méltobb és akivel betsületessen g [= meg] élhet.” Az egyháztanács a vizsgálat során mindkét felet bűnösnek találta, ezért mindkettőjüket „keményen g [= meg] dorgálta”.

Csakhogy a menyről, Lengyel Katalinról azt is megállapította, hogy „nyelvességével [...] és dúrva magaviseletével sokszor egyenetlenséget és az egész Házba háboruságot okoz”. Ez igazolódott be fél évvel később, 1838. november 4-én, amikor először az anyós panaszára Lengyel Katalint megintették, majd ezután Jeges Jánosné és Bujtor Erzsébet panaszára pedig megdorgálták, és kimondták: „Lengyel Katalin Jeges János feleségén elkövetett motskolódásaiért, fertelmes gunyolo s mások előtt Bujtor Erzsébetet bets telenítő szavaiért keményen meg dorgáltatván, meg hagyatott néki hogy ha többé a fentkített Bujtor Erzsébetet illetlen és motskolodo szavaival sértegeti az érdemlett büntetést elnem kerüli.”

Leggyakrabban becsületsértés és rágalmazás miatt panaszkodtak. 1836. június 6-án Besnyi Jánosné például azért, mert öt Földi Ferencné „mint valóságos kurvát... sőt még gyermekeitis törvénytelen ágybol valoknak” állította. 1836. november 27-én Kósa András felesége meg azért, mert „Kosa Mihály mint férje testvérje ötet kurvázza és gyalázatos kifejezésű szokkal illeti, – és ötet mint kurvát férje után járandó jusbol ki tagadni kívánja.” 1837. január 2-án Sebők Istvánné Mutsi Zsuzsánna először azért, mert: „...Major Samuel felesége 'Sebők Eva [netán a panaszos sógornője? – P. A.] ötet a magok Házába szemtől szembe Koszo Gáspárné Nénye és Apja Sebők Mihály hallatára kurvának mondotta, – sőt olyanok nyilatkoztatta ki, mint akki még az ő férjévelis törvénytelen életet élt. – Ezen ügybe mind Mutsi Susánna mind Sebők Éva Major Sámuel férjével elő hivattatván és a vádolt fél ki halgattatván, – midőn Zsebők Istvánnéra tett és szemébeis mondott kurva nevezetet, nem tsak nem tagadná, hanem mondásának igasságát több példák és ha kívántatnék Tanuk általis be bizonyítani kiesz volna, – Major Sámuel mint a bé vádolt Zsebők Éva férje itt szemébe mondá hogy ötet több izbe az elkövetendő gonoszságra ugyan készttette, – több olly dolgok jöttek öszve, amellyek Mutsi Susánnának dolgát nehezítették, – és ammely vádak az alperes által ellene tétettek mind olyanok, – ammellyeknek eligazítása világi bírói hatóságot illetnek – erre nézve most ügyök más időre halasztatván. – ha a két felek mint betsületekbe magokat megsértetteknek tartok, továbbis kereskedni kívánnak – felsőbb Törvényszékre igazittatnak.” Másodszor pedig a férjével, Sebők Istvánnal együtt tett panaszt azért, mert „ifjabb Bötsfödi János azt a hamisanubizonyoságot tette hogy ötet Zsebők István felesége magához be tsalván [mégiscsak lett volna valami alapja Sebők Éva állításának? – P. A.] tölle 130

forintokat ellopott – de a dolog kivilágosodván hogy Bötsfödi János másutt vesztette el a pénzét és még is Sebők Istvánnéra fogta s ennél fogva ötöt az egész világ tsufságára ki tette – s meg gyaláztatásáért elégtételt kíván.” Az egyháztanács döntése: „Ezen dolog az Ekklesiai Tanátsot nem illetvén ügyök meg itéllése a Külső Elöljárókra bízott.”

Három hónappal később, 1837. április 2-án Bötsfödi János presbiter (!) állt elő a panaszával, miszerint őt Sebők István megbecstelenítette. Hogy az első esetben alperesként *ifabbnak* aposztrofált Bötsfödi János azonos személy-e a második esetben felperesként jelentkező presbiterrel, vagy ez utóbbi amannak csupán az apja lenne, a jegyzőkönyvekből nem derül ki, de ez talán nem is fontos. Lényegesebb ennél az, hogy míg az első esetben az egyháztanács nem tartja magát illetékesnek az ügyben, addig a második esetben hártározottan állást foglal, és tagját – esetleg a mundér becsületét – védelmezve, véleményt nyilvánít. Olvassuk csak! „Bötsfödi János Presbyter panaszt tévén affelől hogy Sebők István ötöt meg betstelenítette, s a Presbyteri Hivatalra méltatlannak declarálta.” Az egyháztanács ez esetben mintha nem hezitálna, ezért döntése a következő: „Mivel a Hejség Házánál esett perbe motskolatott meg Bötsfödi János Zsebők Istvántól, tehát erre nézve azt rendeli az Ekklessiai Tanács, hogy a' holBötsfödi János meg sértetett, ugyan Bötsfödi Jánost ott és azok előtt kövesse meg Sebők István. – S ezen végzés a végre hajtás végett a Biráknak által adatott.”

Jozsvai József feleségének panaszára, „hogy férje motskollya, magától eligazittya, gyermekét 's menyét reá bízatta hogy anyokkal illetlenül bánnyanak 's Annyokat szidgyák káromollyák”, a tanács végzése: „Jozsvai Josefnek meg hagyatott hogy feleségével illendőképpen bányon s rajta törvénytelenül ne kigyetlenkedjen s gyermekei előtt edes Anyókat tsufságul kine tegye, – különben a büntetést elnem kerüli.”

Az egyháztanácsnak az esetek némelyikében egyáltalán nem volt irigylésre méltó helyzete. Szándéka azonban nem kétséges: szerette volna valamiféleképpen útját állni az egyre inkább elharapódzó nemkívánatos jelenségnek, az egymás becsületében való rosszhiszemű vájkálásnak. Erről tanúskodik az alábbi eset is. Ebben ugyan egészen más a rágalmazás és a becsületsértés tárgya, de az viszont egészen nyilvánvaló, hogy az egyháztanács a jelenség visszaszorítását feladatának tekintette, és elterjedésének mindenképpen gátat szeretett volna vetni. Az eset: 1838. február 10-én „Besnyi Péternek Susánna nevű hajadon Leánya felől Balás István Házánál fonyóba lévén, Német Panni es Német Susa testvérek több Leányok előtt, nevezetessen Német György Julis nevű Leánya Farkas Susa, Nemes Julis Kajdotsi Susanna Torok Ersébet jelen létebbe azt a fertelmes hirt terjesztették a fent nevezett Besnyi Susánna felől hogy valósággal viselős volna. – s ezt a reátolt fertelmes hirt motskos előadásaikkal masok előttis rútabb színbe öltöztetve adván elő a nevezett

Besnyi Susit az egész Helységbe pletykaságok által mint meg esett személyt úgy híresztelték.

Minthogy pedig Német Mihálynak fentebb kitett két Leányai voltak e rút rágalomnak koholói, – a többiekis ö.töllök halván e betstelenítő szókat Besnyi Susi felől, – a többiek pedig tsak magok rebesgetvén a két Leánytól eredet rút hírt, – illetlen kifejezésekkel terhelték ugyan Besnyi Susit anyiba amenyibe Nemet Pannival és Német Susával edgyet értőleg sugtak búgtak és így ezekis ha hiszente koholoi nemis de terjesztői voltak nevezett Besnyi Susi felől való rosz hírnek. – Nemes Julis es Torok Ersébet pg [= pedig] mint hallói ugyan a hírnek, – de nem terjesztői, sőt mint olyak akik a hallott hírt még szüleikkel sem merték közleni, – mint semmi bűnbe nem keveredtek, a büntetés alol fel mentetnek – a többiek pedig nevezetessen Német Panni és Nemet Susa mint hamis hír költők és terjesztők ugy a többiekis mint akik Besnyi Susit hírébe nevébe meg ölni igyekezők, ag [= a meg] betstelenített feleknek kívánságára *büntetésre íteltettek méltoknak – hogy ezen példa által az itt dévatozó és másokat betsületekbe martzangoló személyeknekis például legyenek.*” (Kiemelés tőlem.)

A rágalmazás és becsületsértés mellett a békés együttélést lehetetlenné tevő családon belüli erőszak, „*a férj baromi kegyetlenkedése*” volt leggyakoribb tárgya az eklézsiái gyűlések elé került panaszoknak. A panaszosok ritkábban a férjek voltak, gyakrabban azonban a feleségek, akik sokszor kilátástalan helyzetükben, végső kétségbeesésükben fordultak segítségért, kiáltottak oltalomért, oltalmazóért. Olvasva a szerencsétlen sorsukról szóló jegyzőkönyvi híradásokat, az ember szinte elborzad. Hát ilyen is létezett? És talán épp ezekkel a panaszokkal tudott a legkevésbé mit kezdeni az egyháztanács. A kegyetlenkedő férjeket ugyan megdorgálta, de az okkal vagy ok nélkül vert asszonyokat – mást nemigen tehetvén – csak türelemre intette. Az évekig túrni, szenvedni kénytelen szerencsétlenek kétségbeesésükben sokszor már csak az öngyilkosságban láttak kiutat. Hogy valóságosan is bekövetkeztek volna az öngyilkosságok, a jegyzőkönyvek arról nem beszélnek. De amit az esetekkel kapcsolatosan megfogalmaznak, azok még így, 170 év távlatából is megrázóak.

Bertók Lídia esetével például 1835. március 25-én foglalkoztak először, méghozzá a férj (!), Gál Mihály panasza alapján, aki azért fordult az eklézsiái gyűléshez, mert felesége, „Bertók Lídia magát annyira a részegségnek adta hogy minden vagyonát a torkára pazérollyá, ’s tolvaj kulcsokat tart...” Az ügyben az egyháztanács nem tudott egyértelmű állást foglalni, ezért felsőbb hatósághoz fordult, és a nem éppen mindennapi tárgyat a járási főbíró elé terjesztette, aki viszont a helyi elöljárók feladatává tette, hogy derítsék ki: a vádlott hol és kitől kapta vagy kivel csináltatta a szóban forgó tolvajkulcsokat, illetve hogy az ellopott javakat kinek/kiknek adta el, kihez vitte

borért. Az előjárók azonban – bár vallomásuk szerint vizsgálódásuk során mindent elkövettek – a szóban forgó vádak nem tudták igazolni, de kiderítették, hogy az előállt helyzetért leginkább az anyós magatartása okolható. Az anyós ugyanis mindent elkövetett annak érdekében, hogy menyét a fia, azaz a férje előtt minél inkább befeketítse, gyűlöletessé tegye. Az eklézsiái gyűlés – látva, hogy itt a házasság léte forog veszélyben, és a házasságot, mint az egyik legfontosabb társadalmi értéket, a *Canoni előírások és az azokon épült Consistoriumi Statutum* paragrafusainak értelmében is védenie kellett – határozott, és Gál Mihálynak megparancsolta: „*elbotlott feleségét ne baromi kinzással hm [= hanem] mint betsületes férjhez illik Szép maga viseletével 's nyájas beszéddel edgy szóval szeretettel igyekezzen meg győzni. Bertok Lidának Gál Mihály feleségének pedig meg parantsoltatott, hogy azon hibáit mellyekkel vádoltatik erköltsi Szép maga viselettel váltsa fel.*” A békesség érdekében a napának, ör. Gál Mihálynénak vagyis az anyósnak is „tudtára adni rendeltetik, hogy többé Menyén semmi szín alatt ne kegyetlenkedjen utánna ne vádaskodjon és fiába felesége eránt gyűlölséget ne oltogasson”, mert ellenkező esetben őt is törvényesen meg fogják inteni. A helyzet azonban semmit sem változott, és az ügy másodszor is, 1836. október 30-án tárgyalásra került: „Gál Mihály több izbe baromi kegyetlenséget követvén el feleségén Bertok Lidián, – mivel más alkalmatossággal ugyan ezen dologba elő hivattatván Gál Mihály, – feleségénn elkövetett baromi kegyetlenségének azt az okát adta, hogy mindenét borért pazérollya, és soha feleségét Józanon nem talállya. Akkor mind a két fél elkövetett hibáiról megintetvén a békességes edgyütt Lakás nékik ajánltatott, – és Gál Mihály is meg intetett hogy feleségénn baromi modonn ne kegyetlenkedjen, hm [= hanem] szép szoval igyekezzen jó utra téríteni. – De mind ezeknek ellenéreis most ujra több izbe baromi modonn kegyetlenül meg kinezván mint a rajta lévő kinzásnak Jelei mutatták most ujra Gál Mihálynak keményen meg parantsoltatott, hogy ha többszöris feleségével illy baromi modonn bánik példássan meg fog büntettetni, – anyivalis inkább hogy most terhességébe meg kinzott feleségét, – kit már a többszöri kinzással egész a kétségbe esésnek szélire hozott, – baromi kegyetlenségével nem hogy meg jobbittaná – sőt elrontya, – mint a vizgálatbol kiis tettzett, – hogy feleségének romlottságának maga az oka.

Minthogy pedig felesége Feketitsi Testvérjei Testvérjeknek baromi kineztatását tovább nem szenvedhetvén Testvérjeket Gál Mihálytól elvenni és Feketitsre vinni szándékoztak. – De mivel Gál Mihály romlottsága még jobbitható – *ennél fogva reménylővén azt hogy feleségével betsületes házassági életet fog élni, – most ez uttal az edgy más közti békességes edgyütt Lakás nékik meg hagyatott – különben ha Gál Mihály többé zabolázhatatlan dühét feleségén ki önteni es rajta továbbis gyakorolni bátorodik, – olly Törvény szék eleibe fog idéztetni ahol néki érdeme szerént tesznek eleget.*” (Kiemelés tőlem.)

A remény azonban nem vált valóra, és a fenyegetések sem érték el céljukat, úgyhogy az ügyet 1838. március 13-án harmadszor is tárgyalni kellett: „Gál Mihály [...] minden atyai intést semmibe hajtván feleségét motskolni kegyetlenül kínzani ’s hohérolni meg nem szűnt sőt régtől fogva gyakorlott gonoszságába mind ez ideig meg átkodott, [...] – sőt meg átkodottsága egészen arra mutat, hogy már majd tsak nem a kétségbe eséssel küzdő feleségét vagy magától végképpen elverni, vagy pedig tsufos Halállal ki végezni kíványa. – azértis hogy a már több izbe mutatkozott szerentsétlen történetnek gát vétessék, – ...*Gál Mihályné erővel többé férjével valo edgyütt lakásra ugyan nem kényszeritetik* (kiemelés tőlem), – mivel már a több izbe kényszerítve tett edgyütt Lakás miatt az meg kinzott feleségnek maga elszánása miatt öngyilkosságra valo készségnek jelei is mutogatták magokat...” De az asszony sorsán ez már mit sem változtatott. Az eklézsiai gyűlésnek, miután a férj, „Gál Mihály ujjonnan öszve kinozván feleségét”, újfent foglalkoznia kellett az ügygel. De a dorgáláson, fenyegetésen kívül ezúttal se tett vagy tehetett semmit.

Ötödször 1838. november 4-én foglalkoztak az ügygel, és ekkor a férjnek, Gál Mihálynak „meg parantsoltatott, hogy feleségét tartozik magához venni, *allaptalanok és be nem bizonyithatok lévén ellene tett minden vádjai.*” (Kiemelés tőlem.) Továbbá „ha feleségét ez utánnis oknélkül kinzani s üldözni meg nem szűnik mind anyiszor meg páltzáztassék.” Úgy tűnik azonban, hogy a közbelépéssel kissé elkéstek, mert a feleség az ügy lezárásáig eltelt csaknem négyévi szenvedés, kínzatas, ütés-verés következtében annyira elcsigázódott, testileg-lelkileg elgyötrődött, hogy az együttélést már egyáltalán nem akarta – de nem akarta azt már a férj, Gál Mihály sem – ezért az egyházgyűlés kimondta: *a feleség vagyonat – esküdték jelenlétében – el kell különíteni, és jegyzékbe kell venni.* Ez viszont kimondatlanul is egyenlő volt a házassági kötelékek megszüntének hivatalos tudomásulvételével, azaz a különválás egyházi és világi szentesítésével. Csakhogy milyen áron?

Válásra, pontosabban válás jóváhagyására a vizsgált időszakban nincs is több példa, hacsak az alábbi „szerencsés fordulatot nyert” esetet nem számítjuk annak, illetve arra tett kísérletnek. De miről is van szó?

A feleségétől különváltan élő Kardos Mihályt az eklézsiai gyűlés 1836. május 1-jén maga elé idézte, és tőle megkérdezte: „Mi okon nem akar feleségével edgyütt lakni?” A kérdezett „holmi benem bizonyithato vádakkal terhelte feleségét, – a többek közt aztis emlité hogy felesége részeges is, pazérló is, és mikor tele iszsza magát tetétől fogva talpig fetreng a maga ganéjába”. Az eklézsiai gyűlésnek azonban gyanús volt, hogy mind „ezen állításait nem más hm [= hanem] tulajdon menyé bizonyosságával támogatá, – akkiis hatalmasan fogván Ipa pártját, nyers nyakassággal okádott mindent napa ellen”, ezért megkísérelte Kardos Mihályt a feleségével kibékíteni, a felesége iránti

engedelmre, megengesztelődésre rábírní, de hiába. Kardos Mihály ugyanis kijelentette, sőt „esküvéssel állítá hogy ma inkább kész lesz magát meg ölni mint meg gyüölött feleségével tovább együtt lakni”.

És mivel tanúk állították, hogy az alperes „ez előtt kevés napokkal a Bika Kutnál magát elveszteni szándékozott, és az Elöljárók bizonyíttása szerént, már ez előtt is még a másik feleségével élve, magát elis vesztette volna, ha hirtelen mások segítsége által a Halál torkából vissza nem hozatott volna”, az egyháztanács „jónaklátta a feleségével valo edgyütt lételre tett kényszerítés-ről ez uttal letenni és feleségének a magános lakozást, leg alább addigis megengedni míg férje vagy magábatér ’s meg engesztelődik eránta, vagy pedig az Isteni gondviselés más modot mutat néki a meg szabadulhatásra”.

Egy hónapi kivárás után az eklézsiái előljároság 1836. június 6-án ismét maga elé hívatta Kardos Mihályt, és újfent igyekezett a feleségével összebékíteni. De bármennyire igyekezett is, „Kardos Mihály ismét magánn kívül elragadtatva lévén sem az okosság fegyverének ’s a jó tanátsnak s hasznos intéseknek nem és n [= nem] engedett, sőt útoobb a fenyegetéseknék ’s a törvény uttyára lejendő fojamodásnak tanátslásárais meg átkalodottságába még jobban fel hevülve a Szent Háromságra több izben tett esküvéssel állította hogy ö Sem az Ekklásiai felsőség Sem a Vármegye parantsolattyára nem tsak hogy többet elő n [= nem] fog álni, – Sőt kész lessz e Szempillantásba magát mindgyárt elveszteni, mintsem vagy feleségét magához venni, vagy többé annak táplaltatására tsak leg kissebbetis elszánni.” Az egyházi előljároság belátva igyekezetének hiabavalóságát, és „az indulatok dühétől elragadtatott” fél „sok magánn tett átkozodásait irtozván tovább halgatni”, a szánni való szerencsétlent „a maga uttyára botsátotta”. És várt csaknem egy évet! Ám mivel az eltelt egy év alatt se a férj nem engesztelődött meg a feleség iránt, se az isteni gondviselés nem mutatott *más módot* a kilábalásra, a földél nélkül maradt és utcára kényszerült asszonynek pedig a betevő falatja is a rajta szánakozó jóemberek alamizsnájától függött, így hát, ha az előljárok nem akarták, hogy az ártatlanul utcára került, világgá kergetett asszony koldulni kényszerüljön, szánakozók hiányában netalán tán éhen haljon, ismételten felsőbb hatóság, a járási szolgabírói hivatal gyors és hathatós segítségét kellett kérniük.

Részletek az 1837. április 28-án készült jegyzőkönyvből: A panasz tárgya: „Kardos Mihály, feleségét Karsai Katalint meg gyüölött és iránta több izbe meg engesztelhetetlen haragot esküdött Ember, – midön feleségével való öszve békéllésre elkövetett minden probák sikertelenek volnának – Karsai Katalinnak több izbe be nyújtott keserves panaszszai, mellyekbe elhagyatott gyámoltalan állapottyát jelentette, méltó figyelembe vétetvén, hogy t: 1 [= tudniillik] életbe lévő férje meg útkalodottsága miatt ki ötet mindenéből ki zárta koldulásra kell jútni.”

Az eklésiai gyűlés intézkedése: „ezen méltó panasza Karsai Katalinnak Tttes [=tekintetes] Al Szolga Biro Tomtsányi András Urnak olly alázatos kéréssel nyújtatott bé, hogy ha meg átalkodott 's eránta meg engesztelhetetlen gyűlölségbe lévő ferje kegyelembe nem veszi, – leg alább a tisztelt Al Szolga Biro Úr lenne eránta olly kegyes indulattal Biroi hatalma szerént, hogy a Kérdésbe forgo ügyetlen Aszszonynak ferje által minden napi be tévő falattyát ki adatni kegyessen méltoztatna, – annyival inkább hogy Kardos Mihály meg gyűlölt feleségétől, sem a Törvény Uttyán elválni, – sem feleségét magához venni 's rolla gondoskodni, sőt felőle még tudni sem akar. – Söt midőn leg közelébb a Birák s hejbeli előljárok által kényszerítettett volna feleségével edgyütt lakni, tsak olly feltétel alatt mondotta feleségét Házánál elszenvedhetni, hogy ha az ő parantsolattyára ha azt mondja neki állly ide a Tűzbe aztis edgyzerre tselekszi. Ezen rémittő feltételtől külömbenis meg rémült felesége el iszonyodván, s több gonosz szándékú szavaitol meg rettenvén kéntelen volt felesége magát arra határozni: hogy készebb lesz más falai mellett éhen szomjan halni meg, mint dühös indulatú 's könyörületlen szívű férjének kegyetlen mészárlások között martalékjává lenni.”

A szolgabíró intézkedése: Kardos Mihály vagyónát azonnal leltárba venni, az ügyet pedig „a Törvény uttyán lejendő eligazítás végett” a legközelebbi „Uri Székre által adatni parantsollya”. A végkifejlet, azaz a „szerencsés fordulat”: A szolgabíró intézkedése nemcsak gyors, de hathatós is volt. És miután közölték Kardos Mihállyal a döntést, és elvégezték vagyónának a föl-leltározását, „mint ujjá született és töredelmes szívű Ember, – eddigi tettein bánattyát fájdalmasan jelentvén ki a Helybeli L.Pásztor előtt, azt az önkényes ajánlást tette hogy most már kész feleségét magához fogadni 's tölle ki telhetőképpen táplálni 's ruházni, – felesége iránt valo gyűlölségről, s annak oknélküli martzangolásáról letenni tsak ügye fellyebb ne vivődjön és vagyónából feleségével edgyütt szabadon és nyugalmasan élhessen.” És mindezt nemcsak szóban ígérte, de „maga le kötelezését tulajdon neve aláírásával s a fentebb ki tett Előljárok Tanubizonyságával erőssíteni 's hitelesíteni kívánja”.

Nem lehetett irigylésre méltó azoknak a feleségeknek a sorsa sem, akik az alábbi esetek szereplői voltak: Beke Pálnée, akit férje minden szó nélkül elhagyott, „és mindenét magával elvivén sem ruhája sem minden napi betévő falattyá nints”, Mészáros Istvánnée, akit férje a gyermekeivel együtt „házától tsupán gyanuságon fundált okbol elvert” és Kuruc Ferenc feleségéé, Kálmán Zsófiáé, akinek panaszát 1840. március 28-án a jegyzőkönyvben így rögzítették: „Kurutz Ferentz felesége Kálmán Sofia ujjolag sérelmes panaszszát nyújtván affelől hogy férjének rajta mind untalan elkövetni szokott baromi dühösségből származo kegyetlenkedéseit mellyeket rajta minden oknélkül elkövet már tovább nem álhattya mert ammint tapasztallya, férjének minden törekvése, mint minden tselekedeteiből ki tettzik oda czéloz, hogy a sok kin-

zások által minél előbb e világból ki végezze, – ’s kéri hogy az Ekklesiai Elöljáróság siralmas sorsát gondolora vévén rajta könyörülni, s őtet kegyetlen férje dühösködései elől bátorságositni kegyeskedgyen.” Hogy kegyeskedtek-e, s milyen eredménnyel tették, arról a jegyzőkönyvekben nincs szó.

De arról igen – mint ahogyan azt már Gál Mihály esetében is láttuk –, hogy szinte mindenkor a férj igazából, álláspontjából indultak ki. Nem történt ez másként Hartzi Jánosné esetében sem. A szóban forgó feleség 1838. december 4-én „panaszt tévén affelől hogy férje örökké motskollya kurvának nevezi, söt meg öléssel fenyegeti ugy hogy elszenyedhetetlen természete miatt férjével meg nem maradhat, hm [= hanem] kéntelen oda hagyni.”

Az eklézsiai gyűlés az ügyet megvizsgálván a következőket találta: „Ammi Hartzi Jánost illeti igaz hogy hirtelenkedő indulattya sokszor az ilendőségén kivüliš ki törvén feleségébe aztis hibának veszi ammit férfinak megse kellene látni. Emmellett feleségének még a leg jobb tzelbol végbe vitt tetteit is rósra magyarázván, minden tsekély okon bele kötelözködik, ennélfogva támad köztök a sok czivakodások versengések vissza vonások.”

Igaz tehát, hogy a férj hirtelen haragú, a felesége szemében a szállkát is gerendának látó, a feleség legjobb szándékú tetteit is rosszra magyarázó, kötekedő természetű ember, azért mégiscsak ő a férj, így hát őt elmarasztalni, a feleséget pedig férje elhagyására bátorítani nem lehet. De akkor mit lehet? Mivel az asszony „több alkalomkor durtzásságával és férjének tett illetlen szavaival férjét több izbe fel boszszantván és haragra ingerelvén ez által férjének fel lobbant indulatit nem tsak nem tsillapittya söt még jobban fel ingerli, s ennél fogva az edgymás eránt valo gyüölőség nem hogy meg szüntödne, söt inkább nagyobb graditsra megy”. Éppen ezért meghagyott, hogy „magát férje eránt ugy visellye mint betsületes házastárshoz illik, durva magaviseletével sértegető szavaival férjét haragra ne ingerellye, hm [= hanem] inkább szelid magaviseletével, s nyájás beszédével magához édesgetni, – és haragját le tsendesíteni igyekezzen. *Különben ha további durvaságába meg marad, – ’ férje eránt valo idegenkedése ’s motskos feleletei által férjét haragra ingerleni meg nem szünik, mint a Házi békességnek felhaboritoja ő fog meg fenyíttetni*”. (Kiemelés tőlem.)

Az eredmény, hogy a vérszemet kapó férjet, Harczi Jánost 1842. március 6-án „*nejin ’s béresin részegfővel elkövetett baromi kegyetlenkedéséért ’s Istent káromlásáért*” kénytelenek megdorgálni, és figyelmeztetni, hogyha a már több ízben (!) tapasztalt, és emiatt följelentett „*durva bánás modjával botránys káromkodásával felnem hagyand a’ presbyterium kéntelen lesz keményebb javító eszközökhöz nyulni*”.

Különös sorsokról, különös emberekről szólt eddig a krónika. Szóljon a folytatásban különös esetekről, különös helyzetekről is! Mindjárt az elsőben a régiség két emlékével találkozhatunk. Az egyik felbukkanó emlék

a levirátus, azaz a leviratikus házasság, a másik a nagycsaládban való élés emléke. Ez utóbbira nézvést egyébként már az előző történetekben is találunk utalásokat: Kardos Mihály és fia, József, feleségével, Torda Ilonával tesz panaszt az *egész háznépet* ért sérelemért, Miglintzi József panaszából is, amely szerint felesége *a maga Ipával*, Miglintzi Mihálllyal él törvénytelen életet, erre következtethetünk, de Hallgató János felesége is azt sérelmezi, hogy az apósával való törvénytelen élettel vádolják. Valószínű, hogy özv. Nagy Jánosné se veszekedett volna annyit a menyével, ha nem egy házban, háztartásban laktak volna, és Józsvai Józsefné se panaszkodhatott volna annyit a férjére, aki nemcsak hogy mocskolta őt, de még a gyermekét és a menyét is arra biztatta, hogy szidják, káromolják őt, és viseltessenek iránta minél tiszteletlenebbül.

Az első, vagyis a leviratikus házasság lényege, hogy az özvegyen maradt feleség az elhunyt férj fivérével lép új házasságra, a nagycsaládé pedig, hogy egy fedél alatt közös őstől származó férfiak élnek együtt feleségeikkel, gyermekeikkel, unokáikkal. Vagyis szülők, nagyszülők, gyerekek több generációja él együtt egy családban, egy háztartásban, egy gazdasági egységet alkotva. A nagycsalád irányítója a legidősebb férfi, vagyis az apa, illetve a nagyapa, vagy ha már meghaltak volna, akkor a legidősebb férfitestvér. Hatalma korlátlan. Szava parancs, ítélete megmásíthatatlan. Rendelkezik, irányít, büntet, jutalmaz, elűzhet, kitagadhat. A vagyont gyarapíthatja, de el is dorbézolhatja, tetteiért nem tartozik felelősséggel senkinek. Ő a családfő, *a gazda*. A közösség előtt is, a törvény előtt is ő képviseli a családot, felel a családtagok tetteiért. Figyeljük csak! 1836. február 13-án „Laki Mihály ifjú Legény ellen néhai meg holt testvér bátyjánakfelesége s a nevezett Legénynek ángya azt a panaszt tette hogy ötet Kissebbik Úra eltsábitván törvénytelen vele való közösködésre készítette, sőt valósággal teréhbeis ejtette.” A bevádolt ifjú kihallgatása során „minden maga mentegetés nélkül edgyszerre kerekdeden meg vallotta h [= hogy] ángyát ő ejtette teréhbe, és elis akarván venni maga megis kérte..., – de ángya rajta tsufosan ki adván mármmost ha akarnais hozzá menni néki nem kell 's elsem is veszi”. A dolog illetően állása után az egyháztanács nem tudott okosabbat tenni, minthogy az ügy elintézését későbbre, azaz 1836. június 6-ára halasztotta. Döntése pedig a következő volt: miután „Laki Mihály Ifjú Legény magais egyenesen meg valván, és semmi tagadást edologba nem tévénn hogy Ángyát Lódi Máriát ő ejtette teréhbe, es így a Lejendő gyermeketis magáénak elesmervén, meghatározatott, hogy a nevezett Aszszonyt két árvájával és a Lejendő gyermekével edgyütt tisztességesen tartani és őket ruházni köteles lészen.”

Ezen kötelezettséget mind a szóban forgó ifjú, mind annak „Attya Laki Pál elis esmerték köteleiségeknek lenni, és ígéretet is tettek affelől hogy eb-beli köteleiségeknek a lehetőségig meg felelni készek lesznek.”

Az asszonynak azonban volt még egy sérelmes panasza, nevezetesen, hogy apósa házánál nem maradhat, mivel „ötet mind Laki Mihály, mind ennek testvérei sértegetik, motskos szóval illetik, vele és gyermekeivel semmit nem gondolnak...” A vádat az érintettek ugyan tagadták, az egyháztanács azonban jónak látta a panaszt úgy orvosolni, hogy „a kérdésbe lévő felek lépjenek edgymás között edgyességre és *Laki Pál mint Házi Gazda és fõ* [kiemelés tőlem] adjaki esztendõnként ezen Menye és ennek gyermekinek részekre a meg kívántato élelmi és ruházatbeli segedelmet és Menyét magátol eleresztvén élylenek békességbe.” A javaslatra mindkét fél igent mondott, végrehajtását pedig a „Helység Birájára ’s Elõljáiroira” bízták.

A nagycsaládi kötelékek ez idõ tájt tehát már lazultak, lazulhattak, és a fiatalok között akadtak olyanok is, akik már elégedetlenek is voltak a nagycsalád nyújtotta lehetőségekkel. Szerettek volna a szülõktõl különváltan élni, és a maguk gyarapodására gazdálkodni. A család erejét (mind gazdasági, mind munkaerejét) féltõ családfõ azonban az ilyen irányú lépéseket legtöbbször még nehezményezte, és megakadályozni is megpróbálta. Legalábbis ezt véljük föltételezni az alábbi eset kapcsán: 1835. március 25-én Szakmári András például azért fordult az eklézsiái gyûléshez, mert „Menye nem akar az õ Házához menni a fijával mint férjével edgyütt lakni”. Az egyháztanács mindkét fiatal maga elé idézte, és vallatóra fogta. A fiatalok egybehangzóan azt vallották, hogy „õk edgymást szeretik és edgyiknekis a másik ellen semmi panassza nints, hanem mivel az Apjok Szakmári Mihály mindenét eladta, és idgy semmije se lévén, se fiát se Menyét nem tarthattya”. A fiatalasszony pedig nem akarná az apósa házánál „hijjába tölteni az Idõt szolgálatba akar lenni és magának keresni”. Az egyházi elõljároság a menyecske elõadását „fundamentomosnak” találta, és kívánságát, hogy „õ szolgállyon, ’s emmellett férjéhez szeretettel hûséggel viseltessen” jóváhagyta, és mindhármukat békességgel elbocsátotta.

Ezen a napon került sor Tubák Sándor feleségének a panaszára is, amelynek olvastán valami még õsibb, hátborzongatóbb jogszabály emléke sejlik föl bennem. Panasza, hogy „férje ötet nem tarthattya, mivel sem Házok, sem semmi vagyonok nints amibõl élhetnének vagy ruházkodhatnának”. És „mivel a férje is mint Legény más mester Ember Házánál dolgozik, ’s heti keresménye a maga élelmére is elégtelen lévén feleségét ’s gyermekét nem táplálhattya”. Éppen ezért felesége, hogy „magát s gyermekét táplálhassa kívánna valahová szolgálatba elszegõdni”. Az egyháztanács a férjet, Tubák Sándort maga elé hívatta, és közölte vele a feleség szándékát. Elkerülendõ azonban azt a lehetőséget, hogy „*valaki feleségét mint szõkevényt, vagy férjét törvénytelenül elhagyott szeméjt, ugy tartsa* [kiemelés tőlem] [...] meg kérdezettett, ha vajonn meg edgyezé abba hogy felesége szolgálatba elszegõdjön”. A férj válasza, hogy „Szent Mihály napig meg engedi, – de akkor edgyütt akar feleségével lakni, hogy edgyütt edgy kézre dolgozzanak”.

Befejezésképp pedig álljon itt egy különös történet. Kurta híradás egy dugába dőlt házassági szándékról, egy nem éppen szokványos módon elmaradt házassággötés okozta bonyodalomról. 1837. január 2-án Facsar Márton azzal a sérelmes panasszal járult az egyháztanács elé, hogy „az ő fia Josef eljegyezvén jöendőbeli Házastársul Kis Mihálynk [=Mihálynak] Anna nevű hajad Leányát – midön mind a Legény mind a Leány öszve kelhetésekefelöl a szokásba lévő rendtartás végebe ment, 's mind a két félnek szülei gyermekeik öszve háasodhatásába a leg szebb moddal meg edgyeztek, – mind a két Ifjú Házasando [=házasulandó] edgymás iránt valo szereteteket, Szüleik és Nász-nagyaik előtt nyilván valóvátévén, – ennek bizonyására edgymás közt Jegyētis váltottak. – Ennek következésébe az Edgyházi rendtartás szerint Lelki Pásztor eleibe állittatván ottis hiteles bizonyságok előtt a Házassági öszve kelésre valo készségeket ki jelentvén, a L. Pásztor által a Házassági edgyesség meg erősittetvén, bé irattattak és kéttzer kiis hirdettettek volna: – ezen idő alatt Pap Istvánnak Sándor nevű nőtelen fia titkos és ravasz utonmodon a Leányt anyira eltsábitotta és Fatsar Joseftül elidegenítette, hogy Kis Anna elébbi Mátkájáról végképpen letett és tőle elválni kívánt.” Ilyen váratlan fordulatra azonban senki sem számított. Legkevésbé a hoppon maradt vőlegény édesapja, Facsar Márton. Ezért a lakodalmi előkészületekkel kapcsolatosan minden szokásos és tőle elvárható, illetve megkívánt intézkedést időben megtett, vagyis „a Lakodalomra meg kívántakat fáradsággal 's költséggel be szerez”-te. Kiadásai tetemesek, és a beállt fordulat miatt minden bizonynal jórészt kárba is vesznek, ezért „kárának meg térítettését kéri, és mind maga mind fia meg betstelenittetéséért elégtételt kíván”.

Az egyháztanács végzése: „Mivel Pap Istvánnk [=Istvánnak] Sándor fia már azt jól tudta hogy kis Anna magát másnak le kötelezte sőt már kéttzer kiis van hirdetve, – emmellett mint mondatik, Pap Sándor még a Leány férhez menetele előtt értesítve volt h [= hogy] Kis Annát kéri, és ha akarná meg nyerni előzné meg Fatsar Josefet, – de ő házasságát tsak jövő esztendőre hallaszatni mondván az ezt Jelentőnek, – tehát Kis Anna önként fogott kezēt Fatsar Joseffel. – Es így a két felek közmeg edgyezéssel szüleik Jová hagyásával léptek Házassági edgyességre. Ezek szerint már Pap Sándor még ezután eszmélvén fel minek utána itt a Házassági edgyesség a Hirdetés által be is volt fejezve, tehát Pap Sándort ezen esetben ugy lehet nézni, mint valóságos Házasságrontott és edgyesség háboritott, – aki mind az Uj Házasságra léptekközt szakadást, – mind ezeknek feleik közt, bajt egyeneltlenséget 's valóságos háboruságot okozott. Ammi több Fatsar Mártonnak a legalkalmatlanabb időbe a be szerzendőkért haszontalan költséget és fáradságot okozott. – Mellyre nézve az Ekklesiai Tanács azt rendeli, hogy Pap Sándor ezen elkövetett titkos ravaszságáért, és a Házassági edgyességet felbontó, a két felek közt szakadást okozó tettiért büntetésre méltó – hogy pedig Fatsar

Mártonnak haszontalan költségét vissza potollya törvényes dolog. – mind az által szebbnek itéli az Ekklesiai Elöljáróság, – ha e dologba teendő további törvénykezésről le tesznek, – és mind a két félnek a magok közt lejendő barátságos öszve edgyezést Commendállya – a nem edgyezhetőség esetébe Fatsar Márton Biroi hatossághoz fojamodhatik.”

Mily szerencse, hogy ma már csak régi, megporosodott, megkopott fóliánsok megsárgult lapjain találkozni hasonló esetekkel, és a ma embere felvilágosodott eszével még a látszatát is messze elkerüli a békétlenség, a családi viszály kialakulásához vezető útnak. Vagy azért egészen mégse?

